

حلقه‌های دیگر از زنجیره

عبدالحسین آنرنگ

بحرانی کتاب

بخش کتاب در ایران

۱۰۳

در زنجیره پر حلقه کتاب، از آغاز پدید آوردن و سپس مراحل گوناگون آماده‌سازی فنی - تولیدی، چاپ، انتشار، بخش (توزیع)، تبلیغ، عرضه، فروش، خواندن، دریافتن و واکنش بروز دادن، تا پایان آخرین حلقه زنجیره و ایجاد زمینه برای آغاز شدن زنجیره‌ای دیگر، بخش کتاب یکی از بحرانی‌ترین حلقه‌هاست.

مجموعه‌ای از عامل‌های فنی و اقتصادی، که خود زاده بحران در سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزها و مدیران کتاب است، این حلقه را به معضلی بزرگ بر سر راه کتاب در ایران تبدیل کرده است. به گونه‌ای که ناشران از یک سو به عنوان تولیدکنندگان کتاب، و خوانندگان از سوی دیگر به عنوان مصرف‌کنندگان کتاب، پلی ارتباطی را که روند بخش باید برقرار سازد، ناکارآمد و نامطمئن حس می‌کنند. از هر دو سو، گاه نیز بخش‌گران را به گروهی متهم می‌کنند که در این میان سود کلانی از کتاب می‌برند، بی‌آنکه در تولید کتاب یا انتقال کتاب، نقش مؤثری داشته باشند. بارها و بارها از زبان پدیدآورندگان کتاب شنیده می‌شود که بار اصلی تولید کتاب بر دوش آنهاست و حاصل مادی آنها به ۱۵ درصد بهای روی جلد کتاب ضرب در شمارگان (تیراژ) نمی‌رسد، حال آنکه هایدی بخش از هر کتاب، بیش از ۳۰ درصد است. این گفته آن قدر تکرار و تکرار شده که به صورت کلیشه‌ای تردید ناپذیر، در همه مقایسه‌ها نقش خود را می‌زند. ناشرانی هم هستند که بخش را دشوارترین گرده بر سر راه ارتباط میان خود و خریداران و خوانندگان

کتاب می‌دانند. شاید بتوان گفت که پخش، از این حیث که سالهاست و دور رسو محکوم شده است، بدون آنکه هر دو سو به دعاوی و شکوه‌های آن خوب، درست و پیری از پیشداوری و کلیشه‌های تعصب آلود از پیش ساخته شده و بی‌اعتنا به عوامل فنی و اقتصادی دست‌خوش دگرگونی، گوش بدهند مظلوم واقع شده است. البته پخش، مانند هر فعالیت فرهنگی - اقتصادی دیگری که در خدمت کتاب است، از اندیشه‌ها، طرح‌ها و ابتکارها، مطالبات و تجربیاتی نیکخواهی‌ها و تسلط فکری و فنی شماری پخشگر هوشمند، پرکوش و پرتوش و توان بهره‌مند است که حتماً باید به میدان بحث و نظر بیایند و بر این حلقه ناشناخته و فرورفته در هاله ابهام، پرتو بتابند، به اصلاح روند کتاب کمک کنند و نقش با اهمیت خود را در خدمت فرهنگی کم اهمیت نگیرند.

به ابتکار اتحادیه ناشران و کتابفروشان تهران، چند ماه پس از همایشی درباره بررسی مسائل و مشکلات کتابفروشی در ایران، که گزارشهای مختلفی از برگزاری آن در شماری از مطبوعات، و از جمله گزارشی و روایتی از همین قلم در بخارا، ش ۵ (اردی بهشت ۱۳۷۸) به آگاهی علاقه‌مندان رسید، اولین همایش بررسی مشکلات توزیع کتاب در ایران، روز سه‌شنبه ۱۰ اسفند ۱۳۷۸ در محل اتحادیه ناشران و کتابفروشان، با شرکت شماری از پخشگران، ناشران، کتابفروشان، چاپگران، کارشناسان کتاب، دانشجو و نمایندگان از مطبوعات برگزار شد. این همایش یک سوره در شب نشینت، دو نشست صبح و یک نشست بعد از ظهر برگزار بود. حضور و شرکت اداره نشست اول را هرمز همایون‌پور (مدیر انتشارات فرزانه، نویسنده، مترجم و از کارشناسان مسائل فرهنگی نشر) و مسئولیت اداره نشست دوم را آقای زالمین (نویسنده، مترجم و از کارشناسان اقتصادی - بازرگانی مسائل نشر) به عهده داشتند. در این دو نشست، مسائل و مشکلات پخش کتاب در ایران در چند مقدمه مطرح و به بحث گذاشته شد. اجزای مختلف تولید کتاب، از جمله پخشگران، ناشران و کتابفروشان، دیدگاههای خود را بیان داشتند و لزوم راه‌های مختلف توزیع کتاب در تهران پخش صحبت کردند. مسؤولان اداره نشست سوم با جناب‌عالی‌الحسین آفرنگ بودن او در این نشست که به جمع‌بندی نتیجه‌گیری و برگزیدن کمیته‌ای به منظور بررسی فنی تر و کارشناسانه تر پخش و پیگیری موضوع تا امر محقق رسیدن به نتیجه‌ای خاص اختصاص داشت، مدعیان نگاهی دلگشا و دلخوار خلال دو نشست صبح از بحثها، اظهار نظرها و پیشنهادها استخراج کرده بود. با اختصار در میان گذاشت که گزارشی تفصیلی در آن راه به دنبال می‌بینید. در پایان همایش هفت نفر به সভای جمع‌بندی (مترجم، وزیر مشاور در امور فرهنگی و ناشر و پخشگر) از سوی شرکت کنندگان برگزیده شدند تا بر پایه این نامه‌ای که برای پیگیری وظیفه پیگیری خود تلویحاً می‌کنند، نتیجه نهایی

۵- خدمات تخصصی - کارشناسی

به چند دلیل، و از جمله نابسامانی وضع اقتصادی در پخش، این شاخه نمی تواند از ریزنیهای متخصصان و کارشناسان و دانش و مطالعات آنان استفاده کند. حرکت این شاخه، مانند سایر فعالیتهای غیر مبتنی بر دانش و روش، بر پایه های تجربیات فردی، حس و استشمام شخصی و گرفتار در چنبره روز مرگی است.

۶- نظام اطلاع رسانی

پخش کتاب در ایران از آنچه در مجموعه خود دارد، اطلاعات دقیق ندارد و اطلاعاتی هم که دارد نه بسامان است و نه در گردش. نبودن نظام اطلاع رسانی، داده و سیند اطلاعات را درون نظام و شبکه پخش و میان این نظام و شبکه با بیرون از خود، ناممکن ساخته است.

۷- آمار و اطلاعات

کمبود آمارهای دقیق و قابل اطمینان، فقدان نظام آماری ویژه کتاب و نشر، آمارهایی که از سوی مرجعی بیطرف و غیر ذینفع گردآوری و منتشر شود، سبب شده است که پخشگران حتی از مراکز فروش کتاب و مراکز مصرف کتاب در سراسر کشور برآورد دقیقی نداشته باشند. این عدم دقت و اطمینان، شامل حال طیفهای خوانندگان و همه اجزاء مولد کتاب نیز می شود.

۸- تفکیک و طبقه بندی

مراکز فروش و مصرف کتاب در کشور، تفکیک شده و طبقه بندی شده نیستند و توانها و ارزشهای هر کدام معلوم نیست و از این رو پخشگران با مخاطبهایی روبه رو هستند که آنها را درست نمی شناسند و ارزیابی روشنی از آنها ندارند. این بی اطلاعی، یکی از جدی ترین مانعهای سر راه پخش است.

۹- باز خورد

فقدان نظام و روش مجال نمی دهد که بازخوردها شناسایی و هدایت شود و در تصحیح و اصلاح تدریجی نظام و شبکه پخش اثر بگذارد.

۱۰- مدیریت و برنامه ریزی

پخش کتاب از شیوهها و فنون مدیریت و برنامه ریزی بی بهره است. رهاوردها و

دستاوردهای این حوزه‌ها به پخش کتاب راه نیافته است. ناشران و ناشران وابسته به دولت و بخش خصوصی در این زمینه فعالیت می‌کنند.

۱۱- فن آوری (تکنولوژی)

بی هیچ اغراق و مبالغه، هیچ‌یک از ارمغانهای جدید فن آوری دوپخش کتاب به کار نرفته است؛ حتی از شیوه‌های ساده انباشت و بازیافت اطلاعات به کمک نظامها و شبکه‌های رایانه‌ای به طور مؤثر استفاده نشده است.

۱۰- مخاطب‌شناسی و مخاطب‌یابی

پخش کتاب نه مخاطبان خود را درست می‌شناسد، نه از شیوه‌های مخاطب‌یابی استفاده می‌کند و نه از تجمع مراکز کتاب‌آگاهی دقیقی دارد.

۱۳- روشهای ارتباط

هیچ یک از روشهای شناخته شده و آزموده برقراری ارتباط درست با بازار و مصرف‌کننده در سطح جهانی و در کشورهای موفق، در پخش کتاب بررسی، آزموده و استفاده نشده است.

۱۲- سودآوری

به طور کلی پخش کتاب، به ادعای شماری از پخشگران معروف، در مقایسه با حجم سرمایه، میزان وقت و کار مصرفی در حرفه‌های دیگر، حرفة سودآور و روبه رونقی نیست.

۱۵- برگشت سرمایه

تقریباً همه پخشگران با مشکل برگشت سرمایه روبه رو هستند. گاه اتفاق می‌افتد که کتابفروشان شهرستانها نمی‌توانند پول آنها را حتی تا یک سال پس از وصول کتاب بپردازند.

۱۶- مشکل وصول

شماری از مصرف‌کنندگان کتاب، بدهیهای خود را نمی‌پردازند و نظام حقوقی و قانونی کارآمدی وجود ندارد که از حقوق خفیه پخشگران در زمان معقول حمایت کند.

۱۷- کاهش اعتماد

به لحاظ مشکلات اقتصادی، میزان اعتماد، که در اصل می‌تواند مهمترین عامل تسهیل

کننده داد و ستد باشد، میان پخشگران و کتابفروشان و سایر مراکز مصروف پایین آمده و از کار آمدی پخش به طرز محسوسی کاسته است.

۱۸- بازار بالقوه و بالفعل

نظام پخش نتوانسته است بازارهای بالقوه خود را به بازارهای بالفعل تبدیل کند و از این رو از پخش قابل توجهی از امکانات خود محروم مانده است.

۱۹- جلب خریدار و خواننده

پخشگری از هیچ یک از جذابیت‌های جلب خریدار و خواننده و ترفندهای ایجاد جذابیت جدید، که می‌تواند تأثیر بسیاری بر سودآوری پخش بگذارد بهره نگرفته است.

۲۰- تبلیغ

گرانی هزینه‌های تبلیغ سبب شده است که تبلیغ عاملی مؤثر در آماده ساختن و جذب کردن بازار مصرف، از روند پخشگری کتاب حذف شود. تبلیغگران هم تلاشی در جهت یافتن شیوه‌های ارزاتر و کارآمدتر تبلیغ فرهنگی، به ویژه در زمینه کتاب، نکرده‌اند.

۲۱- تقاضای مؤثر و غیر مؤثر

به گمان عده‌ای، مشکل اصلی پخشگری با تقاضای مؤثر دو بازار کتاب نیست، بلکه این مشکل به لحاظ این است که بازار کتاب نتوانسته است تقاضای خریداران کتاب را به نوع تقاضاهای مؤثر تبدیل کند؛ البته تبدیل تقاضای غیر مؤثر به مؤثر کار هم‌بسته‌ای نیست و بسته همکاری گسترده و برنامه‌ریزی وسیع در چندین بخش و فعالیت نیاز دانه‌ها می‌تواند

۲۲- نظام بازرگانی ناشران

به نظر شماری از پخشگران، چون اکثر ناشران در تشکیلات نشر خود نظام بازرگانی ندادند یا نکات اقتصادی - بازرگانی به خوبی آشنا نیستند این ناآشنایی، هم بر تولید کتاب آنها اثر سوء می‌گذارد و هم بر پخش کتاب. ایجاد نظام‌های بازرگانی به زبان و مصلحت مشترک و همکاری مؤثر و تسهیل روند اقتصادی - بازرگانی می‌انجامد.

۲۳- حاشیه سود

حاشیه سود، کمینا به غلط رایج بود که «تخفیف» می گویند، چون در نظام قیمت گذاری کتاب و بازار مشکل اقتصادی بسیار کم است. بنابراین پخشگران و کتابفروشان از این حاشیه بهره مناسبی نمی برند. مادام که حاشیه سود به مقدار مقبول افزایش نیابد، پخش کتاب هم صرفه سودآوری نخواهد شد.

۲۴- عرضه و تقاضا

بر اثر مجموعه مشکلات و موانع اقتصادی، نظام عرضه و تقاضا در پخشگری کتاب از دست رفته است. برای بازگرداندن رابطه عرضه و تقاضا به نقطه تعادل، مجموعه های از تدابیر اقتصادی لازم است.

۲۵- سرعت

سرعت پخش کتاب در سطح کشور در حد هیچ یک از استانداردهای شناخته شده نیست. نداشتن سرعت کافی در پخش، در اطلاع رسانی، در ارتباط و در بازار مصرف تأثیر منفی می گذارد.

۲۶- کمبود کتابفروشی

کمین حاشیه سود، وغبتن برای روی آوردن به کتابفروشی و ایجاد کتابفروشیهای تازه بر نمی انگیزد. میان تعداد ناشران، پخشگران و کتابفروشان باید نسبت متوازن برقرار باشد تا چرخه اقتصادی نشر به صورت طبیعی بگردد. کمی کتابفروشی در سراسر کشور از موانع راه پخش کتاب است.

۲۷- تخصص

تخصصی نبودن پخش، از موجبات دیگر کاهش کارآمدی است. اگر پخشگران زمینه های موضوعی و کاری خود را از هم تفکیک کنند، مخاطب شناسی و بازار شناسی آونشد می کند و رابطه میان ناشران تخصصی از طریق پخشگران تخصصی حیا خریداران و خوانندگان تخصصی، درست برقرار می شود.

۲۸- تفکیک

شمار قابل توجهی از ناشران، پخشگر هم هستند. حتی عده‌ای از آنها ناشر، چاپگر، پخشگر و کتابفروش‌اند، بدون آنکه امکانات لازم و کافی را برای چند فعالیت تخصصی فراهم کنند. آمیختگی وظایف بدون احراز شرایط لازم، تأثیر منفی بر پخش می‌گذارد.

۲۹- حمایت

ناشران، پخشگران و کتابفروشان اصول و رویه‌های توافق شده‌ای برای حمایت صنفی از یکدیگر ندارند. رقابت در بازار سالم و امن و تضمین شده معنا دارد، نه در بازار بی‌قانون. حمایت ناشران از یک سو و کتابفروشان از سوی دیگر از پخش به رشد و توسعه آن کمک خواهد کرد.

۳۰- گرانی پست

فرستادن کتاب از طریق پست، چه در داخل کشور و چه به خارج از کشور، اقتصادی نیست. ایجاد تحولی جدی در نظام پستی و تغییر در تعرفه کتاب، به کارآمدی پخش کتاب کمک خواهد کرد.

۳۱- محرومیت

سیاری از نقاط دور افتاده کشور از کتاب محروم‌اند. گرانی هزینه حمل و نقل و نبودن تضمین کافی در ایصال و وصول کتاب، بخشهایی از کشور را از بهره‌مندی از فرهنگ محروم می‌سازد و از این طریق هم بر پخش کتاب اثر ناخوشایند می‌گذارد.

۳۲- نرسیدن

نرسیدن کتاب مناسب به خواننده مناسب در زمان مناسب و در مکان مناسب، شاید بزرگترین کاستی تعریف شده پخش کتاب در ایران باشد.

۳۳- تراکم در نشر

بر اثر سیاستهای حساب نشده حمایتی دولت از تکثیر ناشران، بر شمار ناشران به طرز بی‌رویه‌ای افزوده شده و توازن میان اجزاء نظام اقتصاد کتاب از دست رفته است. تجدید نظر جدی، سنجیده و سریع در این زمینه برای بقای کتاب ضروری است.

۳۲- کتاب و مطبوعات

بنا به طعنه‌های سیاسی-اجتماعی، توازن میان کتاب و مطبوعات به ویژه در سه سال اخیر به طرز غیرمتروقه و به زیان کتاب به هم خورده است و حکمت مثبت از دیدگاه مطبوعات، بر اثر سیاستهای پیش‌بینی نشده، بر اقتصاد پخش تأثیر غیر مثبت گذاشته است.

۳۵- افزایش عنوان کتاب

در چند سال اخیر بر شمار عنوان کتابهای منتشر شده در سال افزوده شده است. به گمان عده‌ای، این افزایش سبب شده است که بخشی از کتابها از دایره توجه خریداران کتاب دور بماند و لاجرم بر پخش اثر بگذارد. این نظر البته با تأیید کارشناسان روبه رو نیست.

۳۶- اشباع انبارها

مشکل بازار اقتصادی کتاب سبب شده است که عنوانهای بسیاری فروش نرود و به اصطلاح بادکند و انبارهای پخشگران از کتابهای بدون تقاضا حملو شود، و این خود، انگیزه پخشگران را در پذیرش عنوانهای جدید کاهش می‌دهد.

۳۷- پخشگران خرده پا

کثرت پخشگران خرده پا، بدون سرمایه، امکانات و دانش فنی، بازار پخش را تحت تأثیر قرار داده، رقابتها را ناسالم توکرده، بی‌اهتمادی در داد و ستدها را شدت بخشیده و مزید بر علت شده است.

۳۸- دسته‌بندیهای ناسالم

گفته شده است که وجود دسته‌بندیهای ناسالم و دخالت نابجا در موازنه طبیعی عرضه و تقاضای کتاب، پخش را هم از روند سالم خود دور کرده و به اعتبار پخشگران و پخشگری سالم آسیب رسانیده است.

۳۹- ناکار آمدی نظام بانکی

نظام اعتبارات بانکی در زمینه پخشگری ناکار آمد است و پخشگران نمی‌توانند از تسهیلات وام بانکی برای گسترش فعالیتهای خود استفاده کنند؛ حال آنکه در دنیای جدید، برنامه‌های توسعه و گسترش بدون حمایت نظام بانکی به هیچ روی میسر نیست.

۲۰- ناکار آمدی نظام بیمه

در جمله و سالت - ۶۲

نظام بیمه هم مانند نظام بانکی برای پیشگرایان کار آلود و اقتصادی نیست، تجربه نظر در سیاستهای بیمه را بر روی صریح فرهنگی و عدم اقتصاد کتاب و نشر خدمات و رفاه است، به جزی که با مشکلات روبرو شده است. به سبب رشد صنعت و بافتار و اشتغال نیروی انسانی.

۲۱- بخش بزرگ

وضع کلی کتاب در کشور نشان می دهد که ایجاد تشکیلات گسترده و کار آلود بخش کتابیه به طور مبتدیان در آزادیها و تجهیزات در و شهادت و فنون جدید در بنامه ریزی جدید و سایر مخور در از راهاردهای اطلاع وسانی و ارتباطات و توانا فرستادن کتاب به هر نقطه از کشور در سیرا به ترتیب زمان ممکن، نیازی انکار ناپذیر است. تقطبان بخش بزرگ در آمد به زمان فرهنگ کشور است.

۲۲- بخش رایانه ای

در جمله و سالت - ۶۲

و سرانجام اینکه ایجاد نظام بخش رایانه ای کتاب و تشکیل باشگاههای مطالعه ای کتاب از ضروریات اجتناب ناپذیر و رور به عبور الکترونیک است. تا آخر در این راه به سهم خود تاخیر در حرکت های فرهنگی است.

۸۱۲

اینها از جمله مسائل و مشکلاتی است که در همایش توزیع کتاب بین ایران و سایر نقاط طرح آراء و عقاید و نیز پیشنهادها و راهگشایی ها در این باره گفته ها بیرون کشیده شده است. این نکات را شاید بتوان ذیل شش موضوع بحث و رسیدگی دسته بندی کرد:

- ۱- مسائل ساختاری بخش کتاب
- ۲- مسائل تشکیلاتی - صنفی
- ۳- مسائل حقوقی - قانونی
- ۴- مسائل اقتصادی - بازرگانی
- ۵- مسائل اطلاعاتی - ارتباطاتی
- ۶- مسائل دانشی - فرهنگی - فنی

این مسائل از مسائل سایر حلقه های زنجیره کتاب جدا نیست و همه حلقه ها در کل نظامی که روند تولید کتاب در آن جای می گیرند، یا هم پیوند دارند. با این وصف، رسیدگی به این دسته از مشکلات، حتی فقط از حیث بخش و لاغیر، گذشته از پیامدهای مثبت و مؤثر آن، بر سایر مراحل کتاب هم تأثیر می گذارد. امیدوارم این گونه همایشها و نشستها با مشارکت فعالانه تری ادامه یابند که مطمئناً در سرنوشت و آینده کتاب و نشر کشور مؤثر قرار خواهد گرفت.

در جمله و سالت - ۶۲